

УДК 349.6;349.41;349.42
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-4>

Олена ЗАЄЦЬ, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-7969-2465
e-mail: olenazaiets@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Еліна ПОЗНЯК, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-5515-4849
e-mail: elina.pozniak@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ірина СЮЙВА, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-5001-2750
e-mail: iryna.siuiva@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**НАУКОВІ ДИСКУСІЇ УЧАСНИКІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
"ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ,
ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ",
ПРИСВЯЧЕНОЇ 100-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА В. Л. МУНТЯНА**

В с т у п . У статті проведено огляд виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна на тему "Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні". Захід організовано і проведено кафедрами земельного та аграрного права, а також екологічного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка 21 жовтня 2022 р. Метою статті є аналіз наукової спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна, висвітлення науково-теоретичних і правових підходів до подальшого розвитку еколого-, земельно- й аграрно-правових досліджень у контексті національної екологічної, земельної та аграрної політики, з урахуванням унесених учасниками конференції пропозицій з удосконалення чинного законодавства, участі нашої держави в міжнародних і європейських інтеграційних процесах.

М е т о д и . Методологічною основою дослідження стали загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільних явищ у їхньому взаємозв'язку та розвитку, а також наукові методи аналізу й синтезу, тлумачення правових норм, формально-юридичний, історичний, порівняльно-правовий, прогностичний та інші методи.

Р е з у л ь т а т и . З'ясовано, що учасниками конференції приділено достатню увагу актуальним проблемам розвитку аграрного, земельного й екологічного права в контексті подолання наслідків широкомасштабної російської агресії на території України, переходу до мирної розбудови в перспективі. Висловлено пропозиції з удосконалення екологічного, земельного, аграрного та природоресурсного законодавства і правозастосовної практики, розвитку еколого-, земельно- й аграрно-правової науки в Україні крізь призму спадковості поколінь і наукової спадщини професора В. Мунтяна. У дослідженнях вченого закладено концепцію раціонального природокористування як основоположний принцип екологічного права, науки й державного управління. Ідея правового забезпечення раціонального природокористування відповідає сучасним вимогам до реформування еколого-правової дійсності, гармонізації відносин людини та природи на заходах сталого розвитку й осядливості використання природних ресурсів, розбудови України як європейської, правової, соціальної та екологічної держави, реалізації конституційних засад права власності українського народу на землю. Понад 60 років тому професор В. Л. Мунтян актуалізував необхідність урегулювання проблем вітрової та водної ерозії ґрунтів, негативного впливу вирубування лісів на стан земель сільськогосподарського призначення та небайдливого господарювання, вказував на необхідність ухвалення Закону про охорону ґрунтів.

В и с н о в к и . Визначено необхідність усунення фрагментарності в подальших дослідженнях проблем методології розвитку екологічного, земельного й аграрного права з метою формування системи гарантій ефективності права, визначення шляхів удосконалення законодавства в джерелах національної екологічної, земельної та аграрної політики. Вивчення й узагальнення правозастосовної практики дасть змогу оцінити позитивні та негативні результати запровадження засад сталого розвитку, боротьби з корупцією у процесі проведення земельної реформи, реформ у гірничодобувній, лісовій, водній, сільськогосподарській, промисловій та інших галузях господарювання, забезпечення екологічної безпеки, дотримання й захисту прав людини, запобігання негативних змін клімату. Під час дії воєнного стану й у відбудовний період – після подолання російської воєнної агресії проти нашої держави – уся система права має бути спрямованою на розбудову України як європейської, правової, соціальної та екологічної держави.

К л ю ч о в і с л о в а : аграрне право, екологічне право, земельне право, наукова спадщина, охорона ґрунтів, охорона природи, правова культура, правова наука, правове регулювання, раціональне природокористування.

Вступ

Українська плеяда дослідників правової проблематики, які стояли біля витоків еколого-, земельно- й аграрно-правових досліджень, завдяки своїм розробкам заклала основу конституційних засад зазначених галузей права й законодавства, вибудувала доктрину, сформувала історію їхнього розвитку. У ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка 21 жовтня 2022 р. було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію на тему "Правові проблеми раціонального природокористування,

охорони природи та безпечного довкілля в Україні", присвячену пам'яті доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди його 100-річчя від дня народження. Учений, педагог, правник, справжній патріот і громадянин України, ветеран Другої світової війни, неординарна людина із прогностичним мисленням і даром передбачення, щирий друг і колега – безліч теплих слів можна сказати про вельмишановного Василя Лук'яновича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першу конференцію, присвячену світлій пам'яті Василя Лук'яновича, було проведено з нагоди 95-річчя вченого, а інформацію про її результати подано на сторінках наукової літератури (Коваленко та ін., 2017). Тези виступів учених і молодих дослідників обох конференцій опубліковані у відповідних збірниках (Носік, [та ін.], (Уклад.), 2017; Носік, (Ред.), 2022). Віхи наукового та життєвого шляху видатного вченого висвітлено в багатьох публікаціях його учнів і колег (Носік, 2012; Коваленко, 2016), які продовжують досліджувати проблеми земельного, екологічного, аграрного та природоресурсного права. За результатами виступів і плідних наукових дискусій увазі читачів запропоновано огляд промов учасників конференції щодо найрізноманітніших тематичних напрямів сучасних актуальних еколого-, земельно- й аграрно-правових досліджень, які поділилися своїми спогадами про професора В. Л. Мунтяна, думками та пропозиціями з удосконалення чинного законодавства України, подальшого розвитку правової думки, підвищення рівня правової культури українського суспільства та громадян з огляду на виклики воєнного стану та боротьби з російською агресією в Україні.

Метою статті є аналіз наукової спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна, висвітлення науково-теоретичних і правових підходів до подальшого розвитку еколого-, земельно- й аграрно-правових досліджень у контексті національної екологічної, земельної й аграрної політики, з урахуванням унесених учасниками конференції пропозицій з удосконалення чинного законодавства, участі нашої держави в міжнародних і європейських інтеграційних процесах. Розкриттю мети дослідження сприяло розв'язання таких завдань, як: проведення аналізу теоретико-правових і спеціально-наукових підходів, політико-концептуальних документів, джерел міжнародного та європейського права, національного законодавства щодо регулювання екологічних, земельних й аграрних відносин у доповідях учасників зазначеної науково-практичної конференції.

Предметом дослідження є положення екологічного, земельного, аграрного та природоресурсного законодавства, а також науково-теоретичні та практичні ідеї, погляди й підходи до врегулювання правових проблем охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й охорони земель, ґрунтів та інших природних ресурсів, їхнього відтворення, забезпечення екологічної, радіаційної, ядерної та продовольчої безпеки, розвитку методології здійснення наукових досліджень в еколого-, земельно- й аграрно-правових сферах.

Об'єктом дослідження є суспільні екологічні, земельні, аграрні та природоресурсні правовідносини, які виникають в умовах сьогодення під впливом воєнних загроз і вимог воєнного стану, а також соціально-правові передумови становлення та розвитку галузей екологічного, земельного й аграрного права крізь призму наукової спадщини професора В. Мунтяна.

Методи

Методологічною основою дослідження стали загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільних явищ у їхньому взаємозв'язку та розвитку, а також наукові методи аналізу й синтезу, тлумачення правових норм, формально-юридичний, історичний, порівняльно-правовий, прогностичний та інші методи.

Результати

Відкрив роботу конференції доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка, чл.-кор.

НАПрН України Володимир Васильович Носік. Він зазначив, що тут зібралися колеги і друзі Василя Лук'яновича різних поколінь: ті, хто безпосередньо були його учнями, які слухали його лекції і співпрацювали з ним, а також ті, хто навчався на його працях і спогадах колег про видатного вченого. Учасники конференції вшанували пам'ять про видатного вченого хвилиною мовчання. Володимир Васильович поділився спогадами про те, що Василь Лук'янович був легендою для студентів і викладачів того часу. Учений відзначив, що професор В. Мунтян виклав основні засади охорони природи ще задовго до того, як ООН прийняла свої Цілі сталого розвитку, які за змістом перекликаються з настановами вченого. Розповідаючи про життєвий шлях Василя Лук'яновича, модератор зібрання зазначив, що Василь Лук'янович народився 22 лютого 1922 р. в с. Іванівка Бобринецького р-ну Кіровоградської обл. Після закінчення в 1939 р. із золотою медаллю Бобринецької СШ був призваний на службу до Червоної армії та розпочав свою військову службу на Буковині. У 1945–1947 р. навчався в Одеській юридичній школі. Після її закінчення працював народним суддею в м. Чернівці, а згодом – завідувачем юридичних консультацій адвокатів у Заставнівському, Хотинському і Новоселицькому р-нах Буковини. Одночасно в 1948–1953 рр. навчався в Київському філіалі Всесоюзного юридичного заочного інституту. У 1953–1954 рр. був відповідальним секретарем Чернівецької обласної колегії адвокатів. З 1954 по 1957 рр. навчався у стаціонарній аспірантурі юридичного ф-ту КДУ ім. Т. Г. Шевченка, після закінчення якої в 1957–1962 рр. працював науковим співробітником сектора держави і права АН УРСР (тепер Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України). Під керівництвом професора Пантелеймона Дмитровича Індиченка у 1960 р. захистив кандидатську дисертацію із колгоспного права на тему "Адміністративно-правова охорона колгоспної власності".

Незабаром доля знову повернула Василя Лук'яновича на Буковину, тоді з ініціативи групи вчених Чернівецького ун-ту – таких як Петро Станіславович Пацурківський, Ярослав Степанович Курко й інші було ініційовано відновлення юридичного ф-ту Чернівецького ун-ту. Першим, хто "підставив плече", щоб відновити юридичний факультет, був Василь Лук'янович Мунтян, після того ще деякий час він завідував кафедрою в Чернівецькому ун-ті. У 1962 р. він був запрошений на роботу на посаду доцента кафедри державного та адміністративного права юридичного ф-ту КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Підготував навчальний курс "Адміністративне право", який читав на денному, заочному і вечірньому відділеннях факультету. Одночасно він уперше в Україні розробив, запровадив і читав навчальний курс "Правова охорона природи в УРСР", на основі якого згодом було сформовано курс "Екологічне право України". Читав також курси "Колгоспне право", "Земельне право" для студентів факультету всіх форм навчання. Підготував і читав на факультеті міжнародного права і міжнародних відносин КДУ ім. Т. Г. Шевченка курс "Аграрне право зарубіжних країн". У 1965–1969 рр. В. Л. Мунтян виконував обов'язки завідувача кафедри цивільного права КДУ ім. Тараса Шевченка. У 1975 р. Василь Лук'янович захистив докторську дисертацію на тему "Правові проблеми раціонального природокористування". З квітня 1976 р. (з деякою перервою) по 1987 р. він працював завідувачем кафедри трудового, колгоспного і земельного права юридичного ф-ту. У цей період В. Л. Мунтян був головою спеціалізованої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями "цивільне право і

процес", "трудове право", "колгоспне право, правова охорона природи, земельне право, природноресурсове право", "господарське право". З 1987 р. він працював професором Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Наукова спадщина Василя Лук'яновича Мунтяна перевищує 150 наукових праць, з них 10 монографій і навчальних посібників, які охоплюють широку палітру актуальних для кожного історичного проміжку часу питань правового регулювання адміністративних, майнових, земельних, лісових, водних, природоресурсних, аграрних, екологічних відносин, що виникали в радянський період і тепер, коли Україна реформує земельні й аграрні відносини, здійснює свою екологічну політику в сучасних економічних і державно-правових інтеграційних умовах. Володимир Васильович передав подяку і низький уклін учасникам цього зібрання від Емілії Марківни, дружини Василя Лук'яновича, за те, що у складних умовах війни ми змогли зібратися і провести цей важливий науковий форум.

З вітальним словом з нагоди проведення високого зібрання до учасників конференції звернулася докторка юридичних наук, професорка, директорка ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка Оксана Петрівна Васильченко. Учена відзначила, що, незважаючи на страшні виклики, які нині постали перед нашою державою, перед науковцями, освітянами, громадянами, кафедра земельного та аграрного права, кафедра екологічного права і вчені з провідних закладів вищої освіти, присутні тут, знайшли можливість і сили, продемонстрували мужність, тримаючи наш науковий фронт. "Ви думаєте на майбутнє, як зберегти те, що є надбанням усього українського народу", – зазначила доповідачка. Оксана Петрівна підкреслила, що питання природокористування й охорони природи не обмежуються територією однієї держави, це якраз те, що пов'язує нас з усім світом. Ми маємо продемонструвати свою злагодженість, свою мудрість, свої знання для того, щоб зберегти це для майбутніх поколінь. Цілком зрозуміло, що в цій царині наукові доробки Василя Лук'яновича, які розвивають його учні та послідовники, безумовно, є надбанням не тільки України, але й усієї світової науки. На завершення свого виступу Оксана Петрівна побажала учасникам конференції плідної співпраці та цікавих наукових дискусій, результати яких стануть дороговказом для органів державної влади.

Доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Віталій Анатолійович Вдовічен у своєму виступі підкреслив символічність нашого зібрання на всеукраїнській науковій конференції, організованій КНУ імені Тараса Шевченка. Він висловив глибоке переконання в тому, що саме такі конференції та наукові майданчики сприяють розвитку нашого суспільства, яке буде будуватися на відповідних цінностях і це, звичайно, не може нас не тішити. За словами вченого, "...нові ідеї, які будуть продукувати відповідно нові істини, звичайно, принесуть свої результати й успіхи".

Одним з учнів Василя Лук'яновича був нинішній ректор Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Анатолій Павлович Гетьман. Вітаючи всіх від імені багатотисячного колективу своєї академії, він зауважив, що нині Україна переживає найскладніші часи своєї новітньої історії – збройну агресію Російської Федерації. "Але ми обов'язково вистоїмо в цій війні і здобудемо Перемогу, в цьому немає жодного сумніву ні в кого з нас!" – відзначив доповідач. Незважаючи на вкрай складні умови, у яких ми зараз перебуваємо, українські

заклади освіти продовжують працювати: триває навчальний процес, проводиться наукова діяльність, масштабні всеукраїнські та міжнародні наукові заходи. Одним із них є сьогоднішня Всеукраїнська науково-практична конференція, що організована з нагоди 100-річчя нашого шановного Вчителя, видатної постаті XX і XXI ст., Ученого з великої літери Василя Лук'яновича Мунтяна. Життєвий і творчий шлях Василя Лук'яновича наповнений визначними подіями, підкреслив доповідач, детально розповівши про видатний науковий і професійний шлях ювіляра. Зокрема, зауважив Анатолій Павлович, у 1975 р. Василь Лук'янович захистив докторську дисертацію у Харківському юридичному інституті, що написана українською мовою. І захист відбувся також українською, що на той час було вкрай ризиковано. Це свідчить про найвищий патріотизм ученого і є прикладом для теперішніх і майбутніх поколінь, як треба любити свою Батьківщину і працювати на науково-освітній ниві.

У своїй доповіді на тему "Ідея правового забезпечення раціонального природокористування в дисертаційному дослідженні професора В. Л. Мунтяна" (Носік, (Ред.), 2022, с. 15–18) учений окреслив коло правових проблем раціонального природокористування у працях професора В. Мунтяна, розв'язання яких не втрачає своєї актуальності і натеper. Завдяки дослідженням Василя Лук'яновича було закладено підґрунтя для концептуалізації раціонального природокористування як основоположного принципу природокористування, сфери науки, системи державного управління як сфери правового регулювання. Ідея правового забезпечення раціонального природокористування відповідає сучасним вимогам щодо реформування еколого-правової реальності та необхідності гармонізації відносин людини і природи на засадах виваженості й ощадливості використання природних ресурсів, розбудови України як європейської, правової, соціальної та екологічної держави. На завершення Анатолій Павлович побажав учасникам конференції плідної та творчої праці, миру, добра й безпеки.

Слово було надано одній з учениць професора В. Мунтяна, віцепрезидентці НАПрН України, докторці юридичних наук, професорці, академіку НАПрН України Наталії Семенівні Кузнецовій. У виступі на тему "Василь Лук'янович Мунтян – юрист, науковець, Вчитель" Наталія Семенівна зазначила, що з 1975 р. студенткою юридичного факультету вона почала слухати лекції вченого із земельного права та спецкурсу "Правова охорона природи", які ніколи не пропускала. Талант лектора, природне почуття гумору, органічне вплетання в матерію лекції жартів, прекрасна вишукана українська мова, глибоке знання української літератури – усе це, поєднуючись із найвищим рівнем професійних знань, виводило Мунтянівські лекції на особливий рівень. Рівень наукової сумлінності професора В. Л. Мунтяна був найвищим, наголосила доповідачка, що допомогло їй сформулювати себе як науковця. Як багатолітній член спеціалізованої вченої ради, він читав усі автореферати, його активність на захиста дисертацій була надзвичайною. Наталія Семенівна вважає, що одним із життєвих кредо вченого було: "Пам'ятайте, на чіх плечах ви входите в юридичну науку". Василь Лук'янович був глибоким патріотом України. Незважаючи на інвалідність унаслідок Другої світової війни, маючи серйозні проблеми зі здоров'ям, він багато подорожував пішки, у такий спосіб відновлюючи здоров'я й одночасно досліджуючи природу. Учений дійсно любив природу, знав, як її потрібно захищати, і його праці є справжнім витком всієї сучасної екологічної науки. Наталія Семенівна підкреслила, що ця конференція –

знаковий крок для увічнення пам'яті Василя Лук'яновича Мунтяна, тому що ми ніколи не повинні забувати наших учителів. Із цього приводу Н. С. Кузнецова запропонувала проведення щорічних Мунтянівських читань на базі ННІ права, оскільки тільки так ми можемо увічнити пам'ять видатних учених у майбутніх поколіннях.

Наступний доповідач, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, чл.-кор. НАПрН України Михайло Васильович Шульга наголосив, що постать професора В. Мунтяна в сучасній еколого-правовій науці добре відома, бо він стояв біля витоків формування окремого напрямку досліджень, пов'язаних із раціональним використанням природних ресурсів і правовою охороною довкілля. Саме він на теренах колишнього Радянського Союзу одним із перших висвітлював проблему охорони природи на початку 70-х років минулого століття. Згодом Василь Лук'янович, опікуючись проблемами правової охорони природи, одним із перших заклав основи еколого-правової науки. Ідеї, висвітлені й обґрунтовані в докторській дисертації Василя Лук'яновича, надихнули Юліана Олександровича Вовка на написання загальної частини навчального посібника із радянського природноресурсового права та правової охорони довкілля, що вперше за радянських часів вийшов друком у 1986 р., примірник якого автор із вдячністю подарував своєму товаришу – фронтовику В. Мунтяну. Доповідач зазначив також, що Василь Лук'янович був талановитим педагогом. У його особистості поєднувалися не тільки талант, плідна працездатність і добросовісність, а й рідкісні душевні якості – дбайливість, зваженість, шанобливе ставлення до людей, уміння вислухати та зрозуміти свого опонента. Стрижнем його життєвої поведінки були істина, щирість і чесність у стосунках із людьми.

Аналізуючи сучасні проблеми правової науки і практики в доповіді про "Деякі особливості встановлення земельних сервітутів на землях державної, комунальної власності" (Носік, (Ред.), 2022, с. 149–152), Михайло Васильович звернув увагу на зміст й особливості реалізації положень Земельного кодексу України та внесених до нього доповнень щодо набуття права сервітутного користування землями державної та комунальної власності. Наголосив, зокрема, на окремих положеннях процедури, розширенні гарантій прав осіб, зацікавлених у встановленні земельних сервітутів, на підвищенні відповідальності уповноважених органів, що здійснюють розпорядження земельними ділянками публічної власності.

У своєму виступі голова правління Чернівецької обласної організації Товариства "Знання" України, кандидат історичних наук, доцент Ярослав Степанович Курко зазначив про те, що проведена конференція – це "конференція спогадів", де ми спілкуємося офіційно і неофіційно, а також розповів про своє знайомство з В. Л. Мунтяном, що відбулося ще в його аспірантські роки. Глибоко патріотичний, україноцентрист, Василь Лук'янович привертаявся до людини, а коли її приймав, то це вже було назавжди, уважно вчитував проекти дисертацій своїх аспірантів. Природокористування й охорона природи тепер, мабуть, ще важливішу роль відіграють у житті суспільства, ніж 30-40 років тому, особливо в тих умовах, у яких опинилася Україна й українські чорноземи нині. Український степ й українські Карпати потребують захисту, насамперед "природо-правничого", що має здійснюватися шляхом правового регулювання. Україна стає європоцентричною, ми це відчуваємо, тому що в нас – безпосередні кордони з Європою, ми примикаємо

до Румунії, Польщі, Угорщини. Водночас, усе, що стосується європоцентричності і науки земельного, екологічного та аграрного права, потрібно намагатися доповнювати і розвивати. У нас мають бути спільні наміри, програми, бачення наших подальших перспектив. Підтримавши ідею запровадження Мунтянівських читань, Ярослав Степанович запропонував провести перші Мунтянівські читання у Чернівцях.

Спогадами про професора В. Л. Мунтяна поділився партнер компанії "Redcliffe Partners" Альберт Олегович Сич, внук Василя Лук'яновича, який із великою шаною і вдячністю згадує свого дідуся. За його словами, "...для мене Василь Лук'янович – це Університет життя". У своєму виступі на тему "Бути людиною. Ненаукові тези пам'яті Василя Мунтяна" (Носік. (Ред.), 2022, с. 22–25), Альберт Олегович зазначив про те, що багато чув про лекції свого дідуся і знає, як він ставився до природи і предмета дослідження, вирізняючись гуманітарним і гуманістичним підходом: гуманітарним – тому що поряд із законом і правом завжди йшли слово, література, мистецтво, а гуманістичним – тому що першою у нього завжди була людина. Альберт Олегович зазначив, що він не був учнем Василя Лук'яновича у формальному розумінні, але змалку мав можливість сидіти з ним і говорити на маленькій кухні чи за письмовим столом біля бібліотеки. "Я переважно дивився і слухав красиву людину, вишукану українську мову, безупинний вир розповіді зтягує тебе, підносить до недосяжних інтелектуальних й емоціональних вершин. Ось такий водограй історій із життя, а з іншого боку, і навчання, і викладання! Він розповідав про свою суддівську практику, адвокатську діяльність, міг згадати, які там архетипи були, типажі людей, які характери, і всюди були цитати, що йшли від глибокої душі". Доповідач підкреслив, що з розмов із Василем Лук'яновичем він виніс більше, ніж розуміння юриспруденції, щось більш загальнолюдське, – те, що було і є для нього найголовнішим – це принциповість і правильність Василя Лук'яновича. Він став уособленням цього, підтвердженням життєвих принципів. Василь Лук'янович – красива людина в усьому, мав смак до життя у всіх його виявах, що породжувало непереборне прагнення жити і пізнавати світ: "...у нього був людський етикет, масштаб людини". Завершив свою доповідь Альберт Олегович словами Т. Г. Шевченка, які дуже часто чув від Василя Лук'яновича: "Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою" і висловив подяку Василю Лук'яновичу за "лекції про життя".

"Василь Лук'янович був для мене і Храмом науки і Храмом природи" – цими словами розпочала свій виступ докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри екологічного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка, чл.-кор. НАПрН України Галина Іванівна Балюк. Розповідаючи про своє знайомство та спілкування із Василем Лук'яновичем, вона зауважила, що зустрілася із Василем Лук'яновичем у 1973 р. ще студенткою. Любила його душею і серцем, конспекти його лекцій зберігала довше від усіх, а також підкреслила, що "його лекції були пречудові і прецікаві, він ставив питання з гумором, це був театр одного актора, а ми всі були глядачами". З теплом згадала про зустріч у Криму, адже Василь Лук'янович дуже любив подорожувати, любив природу. Василь Лук'янович прийшов на юридичний факультет університету імені Шевченка в 1962 р. спочатку на посаду доцента кафедри державного адміністративного права, потім – працював доцентом кафедри цивільного права, виконував обов'язки завідувача кафедрою у 1965–1969 рр. Згодом було створено кафедру госпо-

дарського, потім – кафедру господарського й аграрного права, і незабаром – кафедру екологічного права.

Галина Іванівна зазначила, що проблеми земельного й колгоспного права на той час досліджували багато вчених, але тепер не можна оминати увагою право екологічної безпеки, складовою якої є ядерна та радіаційна безпека – "хто би міг подумати, що нині перед Україною та світом постануть ризики, пов'язані з тим, що сусідня держава стане агресором і знехтує усіма міжнародними конвенціями". У своєму виступі «Методологічні проблеми сучасного екологічного права України» (Носік, (Ред.), 2022, с. 32–34) Галина Іванівна висловила думку про те, що проблеми методології розвитку екологічного права наразі висвітлені фрагментарно, тоді як методологія є потенційно потужним науковим інструментом обґрунтування формування та реалізації права. У процесі напрацювання й реалізації методологічних засад екологічного права необхідне, насамперед, розуміння категорії екологічного права, його структури, встановлення взаємозалежності між його структурними елементами, виявлення спільного (загального) й особливого між ними. Крізь призму аналізу основних складових суспільного розвитку (економічної, соціальної, екологічної, культурної) доповідка наголосила на необхідності дослідження воєнного, демографічного, інвестиційного, цивілізаційного, правового й інших факторів суспільного розвитку, запровадження ринку землі. Особливо наголосила на негативному впливі на суспільний розвиток корупційного фактора в екологічній складовій, адже, за словами Галини Іванівни, "...корупція має бути знищена, оскільки вона рівнозначна російській агресії за наслідками". На завершення, учена висловила вдячність долі за те, що в її житті був такий Учитель, як Василь Лук'янович Мунтян: "...низький уклін за його навчання, за його принциповість. Ми пам'ятаємо, що "стоїмо на плечах наших попередників. Вічна пам'ять"».

На конференції було озвучено спільну доповідь докторки юридичних наук, доцентки кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ганни Валеріївни Анісімової та кандидатки юридичних наук, доцентки кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ольги Володимирівни Донець. Ганна Валеріївна розпочала з того, що відносить себе до другого покоління учнів В. Л. Мунтяна і розповіла про свою зустріч із ним, яка відбулася в 1996 р. з нагоди захисту її кандидатської дисертації. Перший відгук на свій автореферат вона отримала саме від Василя Лук'яновича зі словами "Дуже щиро радий, що Ви продовжуєте те, що ми започаткували, та звернули увагу саме на екологічні права. Зичу успіхів!" Цей аркуш зберігає і дотепер. За словами доповідачки, "Василь Лук'янович – це велична людина, на яку можна дивитися, як на ікону екологічного права". Ганна Валеріївна наголосила, що праці Василя Лук'яновича завжди будуть актуальними. Ми пам'ятаємо, шануємо та цінуємо внесок наших учителів як в еколого-правову, так і в земельну й аграрну правову науку. Учена зазначила, що для їхньої спільної з Ольгою Володимирівною доповіді було обрано тему "Актуальність екологізації земельного законодавства України крізь призму спадщини Василя Лук'яновича Мунтяна" (Носік, (Ред.), 2022, с. 25–32), підготовлену на основі статті вченого "Актуальність екологізації земельного законодавства України" (Носік, 2012). Ганна Валеріївна підкреслила, що "нині ми крокуємо до ЄС, отримали статус кандидата, ведемо мову про екологізацію усіх секторів – політики, законодавства – а все це було у працях

Василя Лук'яновича!". Особливу увагу вона приділила "європеїзації екологічного законодавства" у світлі вимог з адаптації до зміни клімату.

О. В. Донець відзначила актуальність останніх праць професора В. Л. Мунтяна, оскільки час минає, а екологічні проблеми залишаються і поглиблюються, хоча наукова спільнота і пропонує безліч механізмів для їхнього розв'язання. На державному рівні еколого-правові питання не перебувають, на жаль, на пріоритетних позиціях. Особливу увагу слід приділити проблемам підготовки кваліфікованих кадрів із відповідними знаннями та компетенціями, перспективам екологізації освіти і вищої правничої освіти зокрема, адже починати потрібно з екологізації освіти, особливо вищої, про що вчені-доповідачки писали раніше. Вчена наголосила на тому, що "Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях до сталого розвитку ще в 1992 р. на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро, підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на XXI століття. Відтоді в Україні на виконання рішень Конференції ООН 1992 р. вживали певні заходи, а їхньою основою стало прийняття Указу Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020". Крім того, ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, а також офіційно набувши статусу кандидата на вступ до ЄС, Україна отримала інструмент і дороговказ для своїх перетворень". І ним, на її думку, є екологізація усіх сфер життя суспільства, чільне місце серед яких посідає саме земельне законодавство, про що і наголошував В. Л. Мунтян.

Далі слово взяла докторка юридичних наук, професорка, академік НАПрН України, завідувачка відділу космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України Наталія Рафаелівна Малишева, яка виступила з доповіддю "Таким залишиться на завжди: пам'яті Вчителя – Василя Лук'яновича Мунтяна" (Правові проблеми..., 2022, с. 35–38). Наталія Рафаелівна зазначила: "Конференція присвячена пам'яті мого Вчителя з великої літери, яким був для мене Василь Лук'янович Мунтян, а всі ми – представники науки, яку започаткував Василь Лук'янович, і для розвитку сучасної науки екологічного, земельного, природоресурсного права непересічне значення має його наукова спадщина. Без перебільшення можна стверджувати, що він започаткував цю новітню на той час вітчизняну правознавчу галузь дослідження". За словами вченої, він першим відгукнувся і доктринально розвинув новітнє тогочасне законодавство про охорону природи, першим відгукнувся на Закон "Про охорону природи Української РСР" і доктринально розвинув його позиції в багатьох монографічних дослідженнях: "Правова охорона лісів Української РСР" (1964), "Правова охорона ґрунтів Української РСР" (1965), "Правове регулювання водних відносин в УРСР" (у співавт. із Ц. В. Бичковою, 1966), "Правова охорона природи Української РСР" (1966), "Правова охорона тваринного світу" (1968) та ін. "Усі ми нині так чи інакше розвиваємо ті напрямки науки, що започаткував професор В. Л. Мунтян", – наголосила вчена. Василь Лук'янович став для неї "взірцем як у професійному житті, так і в багатьох інших іпостасях: у сумлінному ставленні до будь-якої справи, до якої долучився; у самовідданій любові до Батьківщини; у науковій принциповості, поєднаній із доброзичливістю і готовністю завжди прийти на допомогу творчій молоді". Доповідачка підкреслила, що Василь Лук'янович був закоханий у предметну сферу, з

якою знайомив студентів, любив Україну, свій рідний край, захоплювався туризмом і надавав перевагу подорожам не за кордон, а по різних куточках України.

"У моїй пам'яті Василь Лук'янович назавжди залишиться справжнім Учителем, з яким я зв'язую своє ставлення до професії, до людей і до життя. І ще я чомусь упевнена, що якби таких людей – справжніх учених і патріотів України – у нас було б більше, нам не були б страшні жодні світові кризи та військові конфлікти, а наша країна давно була б квітучою європейською державою", – завершила свій виступ Н. Р. Малишева.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. акад. В. З. Янчука Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України, чл.-кор. НАПрН України Володимир Михайлович Єрмоленко наголосив, що В. Л. Мунтян є одним із фундаторів аграрного права, попередником якого було колгоспне право. "Василь Лук'янович був людиною слова, людиною (совісті), широкої енциклопедичної компетентності", – зазначив доповідач. Володимир Михайлович поділився із присутніми своїм спогадами про знайомство з Василем Лук'яновичем під час роботи у спеціалізованій вченій раді із захисту кандидатських і докторських дисертацій в Інституті держави і права імені В. М. Корецького, зауваживши, що він був людиною з великої літери, відмітивши його людські якості: "Високий, стрункий, одягнений у вишиту сорочку, він був класиком не лише юридичної науки, визнаним фахівцем екологічного права, але ще й фундатором вітчизняного аграрного права, здійснив внесок у теорію колгоспного права". У своїй доповіді "Науковий внесок професора В. Л. Мунтяна у розвиток аграрного права" (Носік, (Ред.), 2022, с. 52–56) доповідач підкреслив важливість кандидатської дисертації Василя Лук'яновича, об'єктом дослідження якої була колгоспна власність, тобто власність суб'єкта аграрного (колгоспного) господарювання, для розвитку адміністративно-правової її охорони.

Наступними працями вченого стали однойменна монографія за результатами його дисертаційного дослідження, монографія "Правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань" (1961) та інші праці, які лягли в основу вітчизняного аграрного права. Доповідач зазначив, що Василь Лук'янович вірив у те, що писав, і пропагував переваги соціалістичного сільськогосподарського землекористування, висловлював критику до господарників, які живуть сьогодні. Він ставив питання про недбайливе господарювання, з боєм писав про проблеми вітрової та водної ерозії ґрунтів, вирубування лісів і їхній вплив на землі сільськогосподарського призначення, про необхідність ухвалення закону про охорону ґрунтів. Звертаючись до глибоких теоретичних постулатів Василя Лук'яновича, розуміємо, що він 60 років тому порушував питання, що продовжують залишатися актуальними і дотепер.

Вдячність долі за спілкування з Учителем – Василем Лук'яновичем Мунтяном – висловила кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України Олена Миколаївна Ковтун. Вона познайомилася із Василем Лук'яновичем, коли була студенткою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, де він працював упродовж 1987–2003 рр. на посаді професора кафедри правознавства. За керівництва Василя Лук'яновича писала дипломну роботу, а потім обирала тему кандидатської дисертації. За її словами, саме Василь Лук'янович відкрив для неї світ науки земельного й екологічного права. У своїй доповіді на тему "Василь Лук'янович Мунтян (1922–2015): Людина, Вчений,

Громадянин (Носік, (Ред.), 2022, с. 42–45). Олена Миколаївна наголосила, що професор В. Л. Мунтян був титаном правової думки, непересічною багатогранною особистістю, високопрофесійним викладачем. Його праці, яких понад 150, є еталонним зразком правової думки, що і дотепер не втратили своєї актуальності. Доповідачка зазначила: "Василь Лук'янович цінував кожну мить свого життя, любив жити, любив працю. Харизматична особистість, завжди усміхнений – він міг усю свою позитивну енергію поширювати на своє оточення, на своїх співрозмовників, зарядити цією енергією, вселити людині віру у власні сили. Він був надзвичайно цікавим співрозмовником і кожен його монолог, фраза, лекція, виступ – це шедевр. Справжня людина, Учитель з великої літери, Учений з великої літери, громадянин, патріот, він любив Україну понад усе. Хотілося б брати приклад та наслідувати його жагу до пізнання, любов до рідної землі, до довілля, до людини". Учена наголосила, що саме завдяки своєму Вчителю і пов'язала свою долю з екологічним правом, зачитала вірш – присвяту Василю Лук'яновичу. В. В. Носік, як модератор конференції, подякував Олені Миколаївні за "віршований образ Василя Лук'яновича Мунтяна" та зворушливі спогади, якими вона поділилася із присутніми.

Від імені кафедри екологічного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка її завідувачка, канд. юрид. наук, доц. Тетяна Григорівна Ковальчук подякувала шановним учасникам конференції – представникам різних наукових шкіл екологічного, земельного, аграрного, природоресурсного права – за те, що в цей буремний час, у непростий час викликів, пов'язаних із воєнним станом в Україні внаслідок широкомасштабного вторгнення росії на території України віднайшли можливість подати тези та долучитися до конференції. У своїх спогадах про Вчителя В. Л. Мунтяна вона зазначила, що він був ученим, педагогом, людиною енциклопедичних знань, людиною, яка любила природу та вболівала за навколишнє природне середовище, його правову охорону. "Подорожуючи від Києва до Чернігова, Василь Лук'янович надзвичайно цікаво розповідав про той чи інший населений пункт, про його історію", – згадувала доповідачка. Вона підкреслила вміння Василя Лук'яновича доводити студентам під час лекцій необхідність збереження й охорони природи, зокрема і шляхом правового регулювання відносин, раціонального використання природних ресурсів. "...Ми були в захваті від його наукового аналізу, він ставився з теплом і повагою до дослідників", згадувала доповідачка. Поділилася Тетяна Григорівна і своїм захопленням від виступів Василя Лук'яновича на засіданнях спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій та ретельної підготовки до кожного засідання, ґрунтовного наукового аналізу кожної дисертації, кожного автореферату. Його праці є свідченням вагомого внеску вченого в науку екологічного, земельного, аграрного права.

У доповіді на тему "Витоки формування екологічного права в роботі професора В. Л. Мунтяна "Правова охорона природи УРСР"" (Носік, (Ред.), 2022, с. 45–48) Тетяна Григорівна наголосила на новому розумінні автором посібника проблем охорони природи з огляду на масштаби природокористування станом на 70-ті роки минулого століття, на тісному взаємозв'язку охорони природи та раціонального її використання – "як дві сторони одного й того самого явища". Учена зауважила, що й на сьогоднішній день продовжує залишатися загрозливою деградація та спад родючості ґрунтів, які є основою біосфери та сільськогосподарського виробництва, а також акцентувала увагу на необхідності оновлення

земельного законодавства у зв'язку з розвитком ринку земель. На завершення вчена зазначила про те, що в роботах В. Л. Мунтяна була закладена нова філософія правового регулювання суспільних відносин у галузі використання, відтворення й охорони природних ресурсів та природних об'єктів.

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права Запорізького національного університету Олександр Григорович Бондар подякував організаторам конференції й усім учасникам за можливість долучитися до такої особливої атмосфери, яка, попри наші воєнні реалії, стане джерелом натхнення для подальшої роботи. Учений зазначив, що Україна – це держава європейська, яка на конституційному рівні чітко закріпила свій європейський вектор розвитку. Наше завдання – формувати зі студентської молоді справжніх патріотів і фахівців у сфері права. Доповідач переконаний, що дотик до наукового спадку Василя Лук'яновича є невичерпним джерелом життєвого оптимізму для кожного з нас, бо, за його словами: "Василь Лук'янович – це Людина-криця, Людина-легенда, тому проведення Мунтянівських читань буде, безумовно, підтримано Запорізьким національним університетом, це наш святий обов'язок. Незважаючи на те, що нашу наукову еколого-правову спільноту поки не чують на різних державницьких рівнях, ми маємо під час наших наукових досліджень, наукових заходів і викладацької діяльності доносити до студентства і своїм прикладом утверджувати екологічні цінності та світоглядні імперативи". У своїй доповіді "До питання про аксіологічну функцію земельного права" (Носік, (Ред.), 2022, с. 65–69) учений підкреслив важливість розуміння людством цінностей у ХХ ст., особливо в час, коли Український народ у надважкій боротьбі гідно протистоїть ганебній і підлій рашистській агресії. Ціннісними імперативами, на його думку, насичена вся наукова спадщина професора В. Л. Мунтяна. Дослідження аксіологічної функції земельного права Олександр Григорович розкрив крізь триєдине розуміння земельного права як галузі права і законодавства, галузі науки та навчальної дисципліни. За його словами, "...земельне право покликане не тільки регулювати суспільні відносини, слугуючи нормативним підґрунтям розбудови земельного ладу у державі, але й нести членам соціуму певну низку цінностей". Місію усіх навчальних закладів правничого спрямування доповідач убачає у формуванні в студентів не лише певних компетентностей, але й чіткої системи цінностей, особливо під час вивчення й використання кращих європейських практик в екологічній і поземельній сфері, просування положень про незворотність європейського та євроатлантичного курсу України.

Доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Інституту агроєкології і природокористування НААН України Олександр Іванович Ковалів відзначив, що славний ювілей (100-річчя від дня народження) відомого українського вченого-правознавця, доктора юридичних наук, професора – фундатора освітньої й наукової школи та доктрини сучасного природоресурсного, екологічного права України – Василя Лук'яновича Мунтяна, який припав на 22 лютого 2022 р. (день незаконного "визнання" Російською Федерацією окупованих українських земель (територій т. зв. ДНР і ЛНР) і – напередодні (24 лютого 2022 р.) рашистської війни проти суверенної України, яка (війна) реально об'єднала всіх свідомих українців), допоможе нам здійснити певний пізнавально-повчальний екскурс у

генезис змісту конституційного права власності Українського народу – на власну землю як потребу сьогодення – до об'єднання вчених і педагогів. У доповіді на тему "Генезис проявлення сутності конституційного права власності на землю в Україні – як потреба сьогодення" (Носік, (Ред.), 2022, с. 95–100) Олександр Іванович висловив серйозну занепокоєність станом земельних ресурсів України на завершальному етапі земельної реформи в нашій країні, особливо у світлі реалізації конституційних положень про право власності на землю Українського народу, та запропонував конкретні шляхи врегулювання цих проблем. У підсумку вчений відзначив: "орієнтуючись на настанови відповідальних вчених-вчителів, яким був Василь Лук'янович Мунтян, ми впевнені, що унікальний алгоритм раціонального "природокористування", який уособлюють чинні конституційні земельні норми в поєднанні з іншими нормами Конституції України, може виявитися лише за умов узгодженої і системної економіко-правової співпраці професіоналів різних галузей, і лише в процесі безпечеліційного звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми, що ґрунтується на цих же конституційних нормах".

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Іван Олександрович Костяшкін зазначив, що він із найкращими почуттями поринув у спогади про ті цінності, які нам доносили і які є для нас дороговказом, наші вчителі, одним із яких є Василь Лук'янович Мунтян. За традицією виступів учений пригадав, наскільки професійно і виважено свого часу Василь Лук'янович поставився до кандидатського дисертаційного дослідження доповідача, і це – приклад для нас усіх, як необхідно виконувати свої обов'язки. У доповіді на тему "Принцип раціонального використання земель як умова сталого розвитку, крізь призму наукової спадщини професора В. Л. Мунтяна" (Носік, (Ред.), 2022, с. 56–61) учений зауважив: "...ми маємо унікальну можливість звернутися до теоретичних аспектів наукової спадщини Василя Лук'яновича Мунтяна щодо охорони природи, який серед завдань охорони природи виділяв: а) збереження в недоторканному вигляді заповідників, типових ландшафтів, пам'яток природи, природних районів і факторів, що сприяють захисту ґрунтів від ерозії, підтримують водний режим тощо; б) раціональне, планове та комплексне використання природних ресурсів з метою запобігання їхньому виснаженню і підтримання здатності природи до самовідновлення; в) розширення відтворення і розвитку всіх природних багатств; г) захист середовища, що оточує людину, від псування. Ці принципи, на думку професора І. О. Костяшкіна, фактично розкривають зміст сталого використання земельних ресурсів і потребують свого подальшого розвитку. Доповідач підкреслив: "...земля, як об'єкт права власності, згідно з конституційною нормою, завжди залишається національним надбанням, тож її використання має відбуватися шляхом задоволення як приватних, так і суспільних інтересів, що полягає у збереженні та відновленні якості ґрунтів, підвищенні їхньої родючості, виробництві якісної сільськогосподарської продукції відповідно до встановлених нормативів. Відповідно, раціональне землекористування в умовах сталого розвитку передбачатиме постійне отримання найбільшої міри життєво необхідних благ за умови підтримання земельних ресурсів у незмінному або поліпшеному стані". Учений критично

оцінив сучасний стан раціонального використання земель і довкілля України та висловився про необхідність ужиття дієвих заходів із його поліпшення – як стимулюючих, так і заходів з контролю.

Доктор юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної частини Запорізького національного університету Дмитро Володимирович Федчишин розповів, що знайомий із Василем Лук'яновичем тільки за його працями та позитивними відгуками наукових керівників і колег. У контексті виступів попередніх доповідачів підтримав думку про необхідність і нагальність розширення викладання дисциплін за спеціальністю 12.00.06, які важливі не тільки з теоретичного погляду, але і з позиції забезпечення життєдіяльності нашої країни, її народу, забезпечення продовольчої безпеки, раціонального використання й охорони природних ресурсів. Свою доповідь на тему "Спеціальне використання водних біоресурсів: проблеми судової практики" Дмитро Володимирович присвятив практичним питанням, аналізуючи низку рішень та висновків Верховного Суду України в справах, пов'язаних із рибогосподарською експлуатацією водних об'єктів, користуванням водними біоресурсами, орендою рибогосподарських водних об'єктів чи їх частин, з використанням й охороною земель водного фонду та ін. (Носік, (Ред.), 2022, с. 152–156). Учений підкреслив непослідовність судової практики щодо спеціального використання водних біоресурсів, наслідком чого він вважає негативний вплив на діяльність суб'єктів рибного господарства з боку державних органів, органів місцевого самоврядування й органів прокуратури. Такий вплив виявляється у зверненнях до суду, накладеннях різноманітних стягнень або взагалі у притягненні відповідних суб'єктів до кримінальної відповідальності. Доповідач висловив думку про необхідність реформування законодавства у сфері використання водних біоресурсів, забезпечення єдності судової практики.

Професор В. В. Носік як модератор повідомив, що співорганізаторами конференції виступили дві Юридичні компанії: "BOSSOM GROUP" та "GRECO – Law Company", участь яких підкреслює практичний характер нашої конференції. До доповіді було запрошено кандидата юридичних наук, керуючого партнера Greco-Law Company, адвоката Павла Вячеславовича Куфтирева, який виступив із доповіддю на тему "Групові позови, як ефективний спосіб забезпечення захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля через призму законодавства Швеції" (Носік, (Ред.), 2022, с. 118–122). На думку доповідача, праці професора В. Л. Мунтяна дійсно випереджали час. Зокрема, у праці "Правові проблеми раціонального природокористування" (1973) вченим фактично вперше було комплексно проаналізовано проблематику конфлікту між економічними й екологічними інтересами держави та суспільства. Це дуже важливо, оскільки, за його словами: "...групові позови у галузі захисту екологічних прав громадян – це і є юридична рефлексія на цей конфлікт". На жаль, в Україні натеper відсутній спеціальний законодавчий акт, який би регулював звернення до суду з груповими позовами та порядок розгляду таких позовів. Проте маємо успішну практику інших країн, таких як Швеція, й окремі положення українського законодавства щодо можливості звернення із позовами для відшкодування збитків за порушене право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Це, зокрема ст. 21 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" та ратифікована Україною

Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі ухвалення рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Проте, на відміну від Швеції, нині ініціювати груповий позов в Україні, зокрема у сфері екології, якщо не брати до уваги пред'явлення *actio popularis* (позови на користь публічного порядку), мають право лише неурядові громадські організації, у статутних документах яких є відповідні положення. Усе ж в Україні вже реалізовано кілька великих групових екологічних позовів, супроводження яких здійснювала Greco Law Company. Аналізуючи окремі положення Екологічного кодексу Швеції та багатьох інших нормативно-правових актів Швеції й України, Павло Вячеславович визначив практику звернення громадян із груповими екологічними позовами перспективним напрямком і дієвим механізмом відновлення порушених екологічних прав громадян.

Із підсумковим словом виступив професор В. В. Носік і запропонував учасникам конференції переглянути відеозапис передачі радіо "Свобода", у якій взяв участь Василь Лук'янович. Володимир Васильович зауважив, що конференція відбулася через призму життєвого шляху Василя Лук'яновича Мунтяна, від імені кафедри земельного й аграрного права подякував усім, хто долучився до проведення форуму. Свою доповідь на тему "Світоглядні і наукові ідеї професора В. Л. Мунтяна про правову охорону природи у контексті Конституції України" він присвятив аналізу еколого-, земельно- й аграрно-правових наукових підходів професора В. Л. Мунтяна до розуміння основних проблем і перспектив удосконалення відповідного законодавства та підкреслив важливість розуміння суті "...конституційних імперативів щодо права власності Українського народу на землю, у яких закладено код української нації на перемогу у сьогоdnішній російсько-українській війні і економіко-правові засади забезпечення розбудови України як члена ЄС відповідно до цілей сталого розвитку за Європейськими вимірами" (Носік, (Ред.), 2022, с. 18–22). Професор В. Носік підтримав позиції доповідачів щодо об'єднання зусиль учених різних галузей знань на шляху до розв'язання сучасних еколого-правових проблем на засадах норм Конституції України та наукової спадщини українських вчених. Закладені у працях професора В. Л. Мунтяна ідеї дійсно втілюються у життя. Наприклад, групові позови в галузі захисту екологічних прав громадян є виявом суспільного осмислення третього покоління прав – права народу, права нації і можливості юрисдикційного захисту цих прав. Не втратила своєї актуальності й ідея про ухвалення закону України "Про охорону ґрунтів", яка не реалізована, на жаль, і досі. Учений із радістю підтримав чудову ідею із започаткування Мунтянівських читань і запропонував їх проводити спільно з юридичними школами багатьох навчальних закладів України, оскільки наукова спадщина вченого вийшла далеко за межі КНУ імені Тараса Шевченка і навіть за межі України. На завершення свого виступу він побажав усім перемоги й мирного неба та зазначив: "...Ми будемо працювати так, як заповідав нам Василь Лук'янович і розвивати те, що було ним закладено, будувати міст у майбутнє, адже України немає без землі, без екології та екологічних систем у європейському вимірі, а то і глобальніше".

У своєму заключному слові Т. Г. Ковальчук зазначила, що конференція стала не тільки продовженням традиції з ушанування пам'яті Великого Українця, започаткована на юридичному факультеті в 2017 р., але й

переосмислення далекоглядних поглядів Василя Лук'яновича щодо охорони природи як цінності, від якої залежить життя на Планеті Земля. Тетяна Григорівна подякувала всім за підготовлені тези й цікаві виступи, а також подякувала Володимирі Васильовичу – гідному учню свого Великого вчителя – за відмінну організацію та модераторську конференції.

Дискусія і висновки

Наукова і духовна спадщина Василя Лук'яновича Мунтяна є безцінним надбанням для усіх наступних поколінь учених-дослідників еколого-, земельно- й аграрно-правової проблематики, невід'ємною складовою суспільної правової культури. До участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції на тему "Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні" долучилися колеги, учні та друзі В. Л. Мунтяна різних поколінь – як ті, хто слухав його лекції та співпрацював із ним, так і ті, хто вчився на його працях і спогадах про Вченого з великої літери. Учасниками конференції було наголошено, що в особистості вченого поєднувалися не тільки талант, плідна працездатність і добросовісність, а й позитивні душевні якості – дбайливість, зваженість, шанобливе ставлення до людей, уміння вислухати та зрозуміти свого опонента. Стрижнем його життєвої поведінки були істина, щирість, широчина серця і чесність у стосунках із людьми. Василю Лук'яновичу став прикладом для усіх як у професійному житті, так і в багатьох інших вимірах: у сумлінному ставленні до будь-якої справи, яку він виконував; у ширій і дієвій любові до України; у науковій принциповості, що природно єдналася з доброзичливим ставленням до колег і бажанням завжди допомагати. Підкреслено, що Василь Лук'янович був закоханий у наукову сферу, знаннями з якої радо ділився зі студентами, любив свій рідний край, чимало і невтомно подорожував різними куточками України.

У дослідженнях Василя Лук'яновича було закладено важливу концепцію раціонального природокористування як основоположний принцип екологічного права, науки, державного управління. Ідея правового забезпечення раціонального природокористування відповідає сучасним вимогам до реформування еколого-правової дійсності та гармонізації відносин людини і природи на засадах сталого розвитку й ощадливості використання природних ресурсів, розвитку України як європейської, правової, соціальної та екологічної держави, реалізації конституційних засад права власності Українського народу на землю. Ученими зауважено, що професор В. Л. Мунтян виклав основні засади охорони природи ще задовго до того, як ООН ухвалила свої Цілі сталого розвитку, які за змістом перекликаються з настановами вченого. Він гостро порушував проблему недбайливого господарювання, з боєм писав про проблеми вітрової та водної ерозії ґрунтів, вирубування лісів та його вплив на стан земель сільськогосподарського призначення, про необхідність ухвалення закону про охорону ґрунтів. Звертаючись до глибоких теоретичних настанов Василя Лук'яновича, ми розуміємо, що порушені вченим 60 років тому питання залишаються актуальними й дотепер.

Під час конференції її учасниками слушно запропоновано проводити щорічні Мунтянівські читання на базі ННІ права КНУ імені Шевченка, бо тільки так можливо увічнити пам'ять видатних учених у наступних поко-

ліннях. Так ми продемонструємо свою згуртованість, свої зусилля, свої знання для збереження і передання нащадкам наукової спадщини проф. В. Л. Мунтяна.

З огляду на викладене, можна дійти висновків про необхідність усунення фрагментарності в подальших дослідженнях проблем методології розвитку екологічного, земельного й аграрного права з метою формування економічних, соціальних, екологічних, безпекових, наукових, культурних, освітніх та інших гарантій ефективності права, визначення шляхів удосконалення законодавства в джерелах національної екологічної, земельної та аграрної політики. Вивчення й узагальнення правозастосовної практики дасть змогу оцінити позитивні та негативні результати запровадження засад сталого розвитку, боротьби з корупцією у процесі проведення земельної реформи (запровадження ринку землі, посилення правової охорони ґрунтів тощо), реформ у гірничодобувній, лісовій, водній, сільськогосподарській, промисловій та інших галузях господарювання, забезпечення екологічної безпеки, дотримання й захисту прав людини, попередження негативних змін клімату. Під час дії воєнного стану й у відбудовний період – після подолання російської воєнної агресії проти нашої держави – уся система права має бути спрямованою на розбудову України як європейської, правової, соціальної та екологічної держави.

Внесок авторів: Олена Заєць – концептуалізація, методологія; написання (оригінальна чернетка, перегляд і редагування), аналіз джерел, програмне забезпечення, формальний аналіз; Єліна Позняк – концептуалізація, методологія, написання (оригінальна чернетка, перегляд і редагування), аналіз джерел; Ірина Сьюйва – валідація даних, написання (оригінальна чернетка), аналіз джерел.

Список використаних джерел

- Nosik, V. V. [et al.]. (Ukrainian). (2017). *Vid pravovoi oхорoni природи Української РСР до екологічного права України*. Kondratyev A. V. Kovalenko, T. O. (2016). Agrarian and legal ideas in the writings of Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan. *Екологічне право*, 1–2, 100–102. Kovalenko, T. O., Pozniak, E. V., & Shompol, O. A. (2017). All-Ukrainian scientific and practical conference "From legal protection of nature of the Ukrainian SSR to environmental law of Ukraine". *Екологічне право України*, 3–4, 28–61. Nosik, V. V. (2012). Scientific ideas of Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan: from legal protection of nature in the Ukrainian SSR to environmental law of Ukraine. *Law of Ukraine*, 7, 348–354. Nosik Volodymyr. (Editor). (2022). *Legal problems of rational nature use, nature protection and safe environment*. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law [in Ukrainian].

References

- Nosik, V. V. [et al.]. (Compiler). (2017). *From the legal protection of nature of the Ukrainian SSR to the environmental law of Ukraine*. Kondratyev A. V. [in Ukrainian]. Kovalenko, T. O. (2016). Agrarian and legal ideas in the writings of Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan. *Environmental law*, 1–2, 100–102 [in Ukrainian]. Kovalenko, T. O., Pozniak, E. V., & Shompol, O. A. (2017). All-Ukrainian scientific and practical conference "From legal protection of nature of the Ukrainian SSR to environmental law of Ukraine". *Environmental law of Ukraine*, 3–4, 28–61 [in Ukrainian]. Nosik, V. V. (2012). Scientific ideas of Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan: from legal protection of nature in the Ukrainian SSR to environmental law of Ukraine. *Law of Ukraine*, 7, 348–354 [in Ukrainian]. Nosik Volodymyr. (Editor). (2022). *Legal problems of rational nature use, nature protection and safe environment*. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law [in Ukrainian].

Отримано редакцію журналу / Received: 16.09.23
Прорецензовано / Revised: 01.10.23
Схвалено до друку / Accepted: 19.10.23

Olena ZAIETS, PhD, Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-7969-2465
e-mail: olenazaiets@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Elina POZNIAK, PhD, Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-5515-4849
e-mail: elina.pozniak@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Iryna SIUIVA, PhD, Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-5001-2750
e-mail: iryna.siuiva@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SCIENTIFIC DISCUSSIONS OF THE PARTICIPANTS OF THE ALL-UKRAINIAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "LEGAL PROBLEMS OF RATIONAL NATURE USE, NATURE PROTECTION AND SAFE ENVIRONMENT IN UKRAINE", DEDICATED TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE BIRTHDAY OF PROFESSOR V. L. MUNTYAN

B a c k g r o u n d . *The article reviews the speeches of the participants of the All-Ukrainian scientific and practical conference, dedicated to the 100th anniversary of the birthday of Doctor of Law, Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan, on the topic "Legal problems of rational nature use, nature protection and a safe environment in Ukraine." The event was organized and held jointly by the Department of Land and Agrarian Law and the Department of Environmental Law of the Educational and Scientific Law School of Taras Shevchenko National University of Kyiv, October 21, 2022. The purpose of the article is analysis of scientific heritage of Professor Vasyl Luk'yanovych Muntyan, to highlight scientific-theoretical and legal approaches to the further development of environmental, land and agrarian legal research in the context of national environmental as well as land and agrarian policy, taking into account the proposals made by the participants of the conference from the standpoint of current legislation as far as the participation of our state in international and European integration processes is considered.*

M e t h o d s . *The methodological basis of the research was the general scientific dialectical method of learning social phenomena in their interrelationship and development, as well as scientific methods of analysis and synthesis, interpretation of legal norms, formal and legal, historical, comparative and legal, prognostic methods etc.*

R e s u l t s . *The participants of the conference paid attention to the current problems of the development of agrarian, land and environmental law in the context of overcoming the consequences of large-scale russian aggression on the territory of Ukraine and the transition to peaceful development in the future. Proposals were given for improvement of environmental, land, agrarian and natural resources legislation and law enforcement practice, as well as for the development of environmental, land and agrarian legal science in Ukraine through the prism of generational inheritance and scientific heritage of Prof. V. L. Muntyan. In the scientist's research, the concept of rational nature management is embedded as a fundamental principle of environmental law, science and state management. The idea of legal provision of rational nature use meets modern requirements for reforming ecological and legal reality, harmonizing relations between man and nature on the basis of sustainable development and economical use of natural resources, development of Ukraine as a European, legal, social and ecological state, implementation of the constitutional principles of the Ukrainian people's property on land. More than 60 years ago, Prof. V. L. Muntyan actualized the need to solve the problems of wind and water erosion of soils, the negative impact of deforestation on the condition of agricultural lands and careless management; he pointed out the need to adopt the Law on Soil Protection.*

C o n c l u s i o n s . *The need to eliminate fragmentation in further studies of problems of the methodology of development of environmental, land and agrarian law in order to form a system of guarantees of the effectiveness of the law, to determine ways of improving the legislation in the sources of national environmental, land and agrarian policy has been determined. The study and generalization of law enforcement practice will make it possible to evaluate the positive and negative results of the introduction of the principles of sustainable development, the elimination of corruption in the process of land reform, reforms in mining, forestry, water, agriculture, industry and other sectors of economy, ensuring environmental safety, observing and protecting rights human, prevention of negative climate changes. During the martial law and in the reconstruction period – after overcoming the Russian military aggression against our country – the entire legal system should be aimed at building Ukraine as a European, legal, social and ecological state.*

K e y w o r d s : *agrarian law, environmental law, land law, scientific heritage, soil protection, nature protection, legal culture, legal science, legal regulation, rational nature use.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.